

Andrej Rahten

Habsburški prestolonaslednik na Brionih

*Iz celjske zapuščine slovenskega finančnega stražnika**

RAHTEN Andrej, prof. dr., znanstveni svetnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, andrej.rahten@zrc-sazu.si

929Franc Ferdinand, avstrijski nadvojvoda(497.5Brioni)

HABSBURŠKI PRESTOLONASLEDNIK NA BRIONI

Iz celjske zapuščine slovenskega finančnega stražnika

V članku je na podlagi družinske zapuščine slovenskega finančnega stražnika Jurija Turka predstavljena imperialna doba turističnega letovišča Brioni. V središču pozornosti je prestolonaslednik Franc Ferdinand, ki je bil kot zagovornik krepitev vojne flote habsburške monarhije pogost obiskovalec Jadranskega morja, na Brioni pa je rad zahajal tudi iz zdravstvenih razlogov. Poleg virov iz arhiva Turkovih je ovrednoteno tudi poročanje tiska, med drugim otoškega časopisa Brioni Insel-Zeitung.

Ključne besede: Brioni, habsburška monarhija, turizem, Franc Ferdinand, Jurij Turk

RAHTEN Andrej, PhD, Professor, Scientific Councillor, Faculty of Arts, University of Maribor and Milko Kos Historical Institute ZRC SAZU, andrej.rahten@zrc-sazu.si

929Franc Ferdinand, avstrijski nadvojvoda(497.5Brioni)

THE HABSBURG HEIR TO THE THRONE IN BRIJUNI

From the legacy of the Slovenian financial watchdog

This article presents the imperial era of the Brijuni tourist resort, based on the family legacy of the Slovenian financial guard Jurij Turk. The focus is on the heir to the throne, Franz Ferdinand, who was a frequent visitor to the Adriatic Sea as an advocate of strengthening the Habsburg Monarchy's naval fleet, and who also visited Brijuni for health reasons. In addition to sources from the Turks' archives, press reports, including those of the Brioni Insel-Zeitung, are also evaluated.

Key words: Brijuni, Habsburg Monarchy, tourism, Franz Ferdinand, Jurij Turk

* Članek temelji na avtorjevih raziskavah, izvedenih v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Meščanstvo kot umetnostni naročnik na Kranjskem in Štajerskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja (J6-3136)*, ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Uvod

Zgodovino turistično močno obleganega Nacionalnega parka Brioni običajno povezujemo s spominom na bivanje Josipa Broza Tita in glamurozne obiske različnih državnikov iz neuvrščenega sveta ter hollywoodskih zvezdnikov. V tamkajšnjem muzeju je večino prostora tako še danes namenjenega Titovim »mirovnim potem«, le redki pa zaidejo v kotic, ki obravnava imperialno dobo otočja. Ta je med poznavalci pogosto poimenovana po znamenitem industrialcu Paulu Kupelwieserju, ki velja za ustanovnega očeta sodobnih Brionov.¹ Ob pomoči slovenskega gozdarskega uradnika Alojza Čufarja je uspel že iz antičnih časov znano otočje, ki ga je v novoveških stoletjih preraslo grmovje, na njem pa so komarji neusmiljeno širili malarijo, spremeniti v letovišče, ki je kmalu postalo slavno in mednarodno prepoznavno. O zdravih blagodatih otoka se je prepričal tudi habsburški prestolonaslednik Franc Ferdinand, ki mu je kot tuberkuloznemu bolniku tamkajšnja klima zelo prijala.

O aristokratskem blišču Brionov pred prvo svetovno vojno je nastalo že več razprav, ne vemo pa veliko o življenju uradnikov, ki so takrat skrbeli za delovanje otoške infrastrukture in spoštovanje državnih predpisov. Poleg že omenjenega Čufarja velja med Slovenci v tem kontekstu omeniti zlasti slovenskega finančnega stražnika Jurija Turka, ki je po razpadu habsburške monarhije dve desetletji z družino med drugim živel v Celju, kjer je leta 1943 tudi umrl. Po zaslugi njegove hčere Ane in vnukinje Nete se je o življenju slovenske družine na Brionih ohranila zanimiva zapuščina, na kateri temelji tudi pretežni del te razprave. Nastala je v luči 110. obletnice atentata na Franca Ferdinanda v Sarajevu, hkrati pa kot neke vrste preludij v razstavo, ki bo jeseni postavljena v Pulju.²

»Pomorski samouk« na Jadranu

V knjižici prve slovenske poklicne novinarke Ivanke Anžič Klemenčič, ki je izšla v Ljubljani neposredno po sarajevskem atentatu, je Franc Ferdinand prikazan kot velik podpornik južnih Slovanov tudi v luči prizadevanj za krepitev habsburške monarhije kot pomorske velesile: »Nadvojvoda je dobro vedel, koliko je naša zvestoba do habsburškega prestola vredna za državo, in ako bi bilo po njegovem, bi se nam tu doli že nekoliko drugače godilo, nego se nam godi. Sedaj je mrtev; Slovenci in Hrvati res nimamo sreče!« Vloga Slovencev in Hrvatov kot »železne straže na morju« naj bi bila kot nalašč za uresničitev prestolonaslednikovih velikopoteznih načrtov o razvoju avstro-ogrske vojne mornarice.³ Pod pokroviteljstvom nadvojvode, ki ga je cesar 4. septembra 1902 imenoval za admirala, je namreč ta začela pospešeno krepiti svojo vojno floto.⁴ Med najodločnejšimi zagovorniki prestolonaslednikovih pomorskih načrtov so bili prav slovenski in hrvaški politiki.

Jadranske pokrajine je Franc Ferdinand zelo rad obiskoval, še preden je postal prestolonaslednik. Bil je pogost stanovalec na gradu Miramar pri Trstu, kjer je nekoč prebival njegov stric Ferdinand Maksimilijan, ki je bil pred sprejemom mehiške krone poveljnik habsburške vojne mornarice. Za razliko od cesarja Franca Jožefa, ki se za njen razvoj ni veliko zanimal, je bila njena izgradnja tako v očeh mlajšega brata Maksimilijana kot tudi nečaka Franca Ferdinanda pomembna točka oboroževalnega programa države. Če si je slednji rad nadel admiral-sko uniformo, pa si Franc Jožef te nikoli ni izbral za nošnjo v javnosti.⁵ Čeprav je slovel kot velik ljubitelj uniform in je pri različnih priložnostih izkazoval veliko veselje tudi za njihovo menjavanje, si menda admiral-ske sploh ni dal sešiti.⁶ Po drugi strani pa je bila za razliko od strica, ki se je najbolje počutil v uniformi, Francu Ferdinandu ljubša civilna obleka. Uniformo si je oblekel praviloma le iz službenih in protokolarnih razlogov.⁷

¹ Skupna površina vseh štirinajstih Brionskih otokov znaša 10 kvadratnih kilometrov, delijo pa se na dve skupini: Veliki Brion in Mali Brion. Radišič, Brioni, str. 6.

² Zahvaljujem se celjski rojakinji Neti Timer, ki mi je prijazno omogočila vpogled v družinski arhiv [dalje: ADT]. Prim. Osebni arhiv avtorja [dalje: OAA], pismi Nete Timer avtorju, 11. 11. 2023 in 6. 4. 2024. O slovenskih pogledih na sarajevski atentat prim. Cvirn, Obesiti za pete, str. 9–15; Rahten, Prestolonaslednikova smrt.

³ Klemenčič, Zločin, str. 50–51.

⁴ Aichelburg, Erzherzog, str. 46.

⁵ Bled, Franz Ferdinand, str. 257.

⁶ Von Reden, Hoffnung, str. 213.

⁷ Aichelburg, Erzherzog, str. 42.

Prestolonaslednik Franc Ferdinand z družino na Brionih
(Arhiv družine Turk Celje)

Od konca leta 1892 do srede oktobra 1893 je Franc Ferdinand opravil znamenito svetovno turnejo, med katero je obiskal številne dežele v Aziji, Oceaniji in Ameriki.⁸ Mogoče je sklepati, da je prav na tem potovanju zrasel tudi njegov interes za krepitev pomorske moči habsburške monarhije. Na lastne oči se je namreč lahko na primeru britanskega imperija prepričal o pomenu močne vojne

mornarice za status države kot velesile.⁹ Po mnenju Klemenčičeve pa naj bi na prestolonaslednika vplivala tudi rusko-japonska vojna leta 1905, češ da je takrat prišel do prepričanja, »da mora tudi Avstrija poleg močne armade imeti močno mornarico, to pa ne samo za slučaj vojne, ampak tudi v oporo in varstvo avstrijske prekomorske trgovine«.¹⁰ Sebe sicer ni razglašal za eksperta, po lastnih besedah se je imel bolj za »pomorskega samouka«, zato se v poveljevalno verigo ni vmešaval. Je pa izkazoval vseskozi za pomorsko floto velik interes in se dal o njej podrobno informirati.¹¹

Nadvojvodovi obiski na Jadranu so bili tako uradnega kot zasebnega značaja. Iz dosedanjih raziskav izhajajo, da je bila njegova prva uradna obveznost na Jadranu sredi junija 1892, ko se je udeležil vaj vojne mornarice v bližini Trogirja. Od tam je odpotoval na Vis, kjer je ob četrstoletnici znamenite bitke, v kateri je leta 1866 premagal italijansko floto Mariborčan Wilhelm von Tegethoff, položil srebrni venec. Sledil je obisk Splita in Solina, kjer si je ogledal antične spomenike.¹² Prav ohranjanje kulturne dediščine jadranskih pokrajin je bila v naslednjih letih ena od njegovih pomembnih dejavnosti. V Istri je bil Franc Ferdinand zelo dejaven kot pokrovitelj centralne komisije za preučevanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov. Marsikatero istrsko umetnino je z odkupom

rešil pred trgovci s starinami, pri čemer so mu še posebej šli na živce tisti iz Italije.¹³ V tej luči je treba ocenjevati tudi njegove zasluge pri ustanovitvi muzeja v Kopru, ali pa odločitev, da z nakupom na lastne stroške obvaruje pred propadom cerkev v Žminju.¹⁴ Na poti v Istro se je Franc Ferdinand večkrat ustavil tudi v kobilarni v Lipici na Krasu, v

⁸ Na Dunaju so ob stoletnici sarajevskega atentata o nadvojvodovi poti okoli sveta organizirali posebno razstavo. Prim. Schicklgruber, *Franz is here!*

⁹ Bled, *Franz Ferdinand*, str. 257.

¹⁰ Klemenčič, *Zločin*, str. 50.

¹¹ Aichelburg, *Erzherzog*, str. 41–42.

¹² Piplovič, *Nadvojvoda*, str. 205–206.

¹³ Brückler, *Thronfolger*; Mader, *Sfinga*.

¹⁴ Hrausky, *Koželj in Kambič*, Maks Fabiani, str. 62.

(pra)domovini konjev znamenite Španske dvorne jahalne šole. Po pričevanju enega od slovenskih skrbnikov so sicer v kobilarno pogosto prihajali različni nadvojvode, princeze in grofi. A njemu je najbolj ostal v spominu prav Franc Ferdinand, ki so ga zelo slavili, čeprav se mu je zdel strog in nekoliko grozljiv.¹⁵ O njegovi strogosti se je ohranilo precej pričevanj, a tu in tam je v literaturi mogoče najti tudi kakšno anekdoto, ki ga kaže v prijaznejši luči. Ko se je nekoč v pogovor z njim med vožnjo z vlakom po Štajerski zapletel neki mornar z ladje *Babenberg*, ga je nadvojvoda vprašal, kako so se mu zdeli poletni manevri. Mornar, ki sogovornika v lovski opremlitvi očitno ni prepoznal, mu je odgovoril, »da so bili zelo zanimivi, toda zelo naporni, ker so morali zaradi navzočnosti prestolonaslednika storiti, kolikor je bilo mogoče«. Nadvojvoda mu je odvrnil, da je bil z manevri zelo zadovoljen, nato pa se je zapletel v pogovor z drugim sopotnikom. Ko ga je ta začel naslavljati s »cesarska Visokost«, se je mornar zdrznil in takoj vstal ter salutiral. Nadvojvoda mu je dejal, naj ne dela kravala, hkrati pa je izrazil začudenje, da ga mornar ni prepoznal, saj je bil tudi sam vkrcan na ladji *Babenberg*. Mornar se je opravičil, češ da je bil v oklopnem stolpu, kjer je bil tako zaposlen z upravljanjem topa, da ni videl, kaj se dogaja na krovu. Franc Ferdinand ga je zadovoljno potrepljal po ramenih in mu namenil pomirjujoč komentar: »Bravo! Take ljudi rabimo, ki se brigajo samo za svojo dolžnost in ničesar drugega.«¹⁶

Prav sredozemska klima naj bi Francu Ferdinandu po nasvetu zdravnikov dobro dela pri premagovanju tuberkuloze. Med drugim si je za kraj okrevanja izbral Lošinj, kjer je bival oktobra in novembra 1895. Poleti istega leta se je namreč iz zdravstvenih razlogov moral odpovedati poveljstvu 38. pehotnega polka v Českých Budějovicah, nato pa se je z boleznijo boril dobri dve leti. Res jo je premagal, a določene posledice so ga spremljale vse do smrti. Ni smel več intenzivno jezdit, kar je kot velik ljubitelj konj težko prenašal. Tudi napadov astme in kašlja se ni mogel nikoli povsem znebiti. Občutljiv je bil na vremenske razmere, še posebej ga je motila vročina.¹⁷ To je bil kasneje tudi eden od razlogov, da je odlašal z usodno potjo v Sarajevo.

Leta 1895 je Franc Ferdinand prevzel pokroviteljstvo nad Društvom za promocijo gospodarskih interesov Dalmacije, ki ga je na Dunaju ustanovila skupina podpornikov okoli Jana grofa Harracha. Njegov naslednji daljši obisk Dalmacije pa je bil šele v začetku pomladi 1899, ko se je med drugim udeležil vaj vojne mornarice pred Lokrumom.¹⁸ Po imenovanju za admirala se je število nadvojvodovih obiskov pri enotah vojne mornarice povečalo. Pomorska tekma med Veliko Britanijo in Nemčijo se je na prelomu stoletja zaostila, kar je Franca Ferdinanda še dodatno spodbudilo k aktivnejši vlogi pri izgradnji močne avstro-ogrske flote.¹⁹ Zamisel je tudi v javnosti dobivala vedno več podpornikov, o čemer priča ustanovitev Avstrijskega flotnega združenja leta 1904 pod njegovim pokroviteljstvom. Združenje, ki mu je predsedoval Alfred princ Liechtenstein, se je hitro širilo, na predvečer prve svetovne vojne je imelo že okoli 40.000 članov. V javnosti je nastopalo kot nadnacionalno in nadstrankarsko, njegov glavni cilj pa je bilo ozaveščanje prebivalstva o velikem pomenu pomorske in kolonialne politike. Šlo je za vplivno skupino, ki je s svojim delovanjem želela vplivati na odločitve državne politike, da podpira velikopotezno izgradnjo pomorske flote.²⁰ Lokalne podružnice je imela po celi državi, med drugim tudi na Brionih.²¹

Manj znano je, da je Franc Ferdinand načrtoval tudi preoblikovanje stare fregate *Ferdinand Max*, poveljniške Tegetthoffove ladje iz bitke pri Visu, v muzejsko ladjo. Njeno že načrtovano obnovo je preprečil sarajevski atentat.²² Med svojimi obiski v Dalmaciji je s finančnimi sredstvi večkrat podprl tudi tamkajšnje gradbene projekte, zlasti v povezavi z ohranjanjem kulturne dediščine. Septembra 1905 je opravil pregled trdnjav v Boki Kotorski, leto kasneje pa se je udeležil vojnih manevrov v okolici Dubrovnika. Ob tej priložnosti je položil tudi (cesarjev in svoj) venec v spomin na padle v bitki pri Visu. Kmalu nato je v Dubrovniku sprejel tudi delegacijo cerkvenih dostojanstvenikov iz Albanije.²³ A takratni obisk mu vseeno ni ostal v najlepšem spominu. Medtem ko so Dalmatinci sprejeli črno-

¹⁵ *Trost, Das blieb vom Doppeladler, str. 177–181.*

¹⁶ *Klemenčič, Zločin, str. 58.*

¹⁷ *Aichelburg, Erzherzog, str. 39–40.*

¹⁸ *Piplović, Nadvojvoda, str. 207–209.*

¹⁹ *Bled, Franz Ferdinand, str. 259.*

²⁰ *Von Reden, Hoffnung, str. 213.*

²¹ *Brioni Insel-Zeitung, 10. 7. in 31. 7. 1910.*

²² *Aichelburg, Erzherzog, str. 53.*

²³ *Piplović, Nadvojvoda, str. 210–215.*

gorskega prestolonaslednika Danila z ovacijami, je bil Franc Ferdinand globoko prizadet, saj je menil, da so ga pričakali hladno.²⁴

Leta 1906 je Franc Ferdinand prvič vodil izkrcevalne vaje na Jadranskem morju.²⁵ V povelju, ki ga je takrat izdal, je po pisanju Klemenčičeve »poudarjal, da se avstrijska vojna mornarica ne sme več omejevati na obrambo obali, kajti pomorske bitke se ne odločajo ob obalah, marveč na visokem morju«. ²⁶ O veliki pozornosti, ki jo je posvečal izgradnji vojne mornarice, pričajo tudi njegovi obiski ladjedelnic, kot je bila Danubius na Reki.²⁷ Njemu v čast so leta 1908 poimenovali tudi eno od bojnih ladij *Franz Ferdinand*.²⁸

Gradnja močne vojne mornarice je naletela na široko podporo tako v političnih krogih kot tudi v širši javnosti. Med slovenskimi politiki je tozadevno izstopal Ivan Šusteršič, med drugim tudi z izjavo, da naj bi bile edina garancija proti Italiji – bojne ladje.²⁹ Prav ob prestolonaslednikovih spodbudah je Avstro-Ogrska na predvečer prve svetovne vojne že začela splavljati prve dreadnoughte tipa *Viribus Unitis*.³⁰ Franc Ferdinand je takšne priložnosti izkoristil tudi za pogovore z južnoslovanskimi politiki.³¹ Poleg admiralske ladje *Viribus Unitis*, ki je bila dokončana leta 1912, je podonavska monarhija do julija 1914 imela v svoji floti še dva dreadnoughta, četrtega pa je zgradila leta 1915. Posebnost avstro-ogrskih dreadnoughtov je bila v tem, da so po moči topniške oborožitve prekašali celo britanske. Takrat je cesarsko-kraljevi mornarici poveljeval v Tolminu rojeni admiral Anton Haus, ki je pri svojem napredovanju v vojaški hierarhiji užival tudi prestolonaslednikovo podporo.³² Prav v Hausovem času je Avstro-Ogrska tudi vzpostavila približno ravnotežje z italijansko floto.³³ To je bila tudi ena od ključnih prioritet prestolonaslednikove politike.

Kupelwieserjev zahtevni gost

Franc Ferdinand je rad zahajal na Brione, saj mu je blaga klima zaradi težav s pljuči nedvomno koristila.³⁴ Prvič se je na Brione skupaj s soprogo odpravil sredi julija 1908.³⁵ Lastniku Brionov Kupelwieserju je s pomočjo slovenskega upravitelja Čufarja do takrat že uspelo spremeniti otočje v turistično destinacijo, popularno ne samo v habsburški monarhiji, ampak tudi izven njenih meja. V desetletju pred prvo svetovno vojno je Kupelwieser na Brionih zgradil štiri hotele in kakšen ducat vil, v katerih je bilo okoli 320 sob. Imeli so tako zimski bazen kot tudi zunanjo plažo s kabinami. Sloveli niso samo kot zdraviliška in poletna kopalna destinacija, ampak so postali prizorišče številnih kongresov in srečanj. Letno naj bi tja prihajalo kakšnih 30.000 gostov.³⁶ Nekdaj z grmovjem zaraščeno otočje, kjer so dolgo kraljevali komarji in prenašali malarijo, je postalo priljubljena točka za habsburško družbeno elito.³⁷ Brioni so takrat imeli celo svoj lastni časopis, ki je prinašal sveže novice o dogajanju na otočju in natančne sezname visokih gostov, ki so se tam mudili. Te je ob večerih zabavala godba 87. pehotnega polka, ki je imel svoj naborni okraj v Celju, štab pa v Pulju.³⁸

Na seznamih visokih gostov jih je največ prihajalo iz aristokratskih krogov, kot sta bila denimo Alois princ Liechtenstein in njegova soproga Elisabeth Amalia,³⁹ seveda pa tudi precej predstavnikov habsburške hiše. Poleg Franca Ferdinanda so tja zahajali tudi drugi nadvojvode. Med gosti sta bila tako nadvojvoda Franc Salvator in cesarjeva hči Marija Valerija.⁴⁰ Nadvojvoda Leopold Salvator, ki je slovel kot strasten voznik avtomobilov, je to dokazoval tudi z vožnjo po Velikem Brionu.⁴¹ Nadvojvodinja Marija Jožefa je bila prav tako večkrat gostja in je celo upodobljena na brionskih razgle-

²⁴ Gross, *Vladavina*, str. 120–121.

²⁵ Sokol, *Des Kaisers Seemacht*, str. 182.

²⁶ Klemenčič, *Zločin*, str. 50.

²⁷ Soča, 24. 8. 1911.

²⁸ Soča, 3. 10. 1908.

²⁹ Rahten, Ivan Šusteršič, str. 232–233.

³⁰ Splavitev prvega dreadnoughta je v navzočnosti Franca Ferdinanda potekala v Trstu 24. junija 1911. *Brioni Insel-Zeitung*, 11. 6., 18. 6., 25. 6. in 2. 7. 1911.

³¹ *Slovenec*, 22., 23. in 27. 3. 1912.

³² Marinac, *Čez morje*, str. 88.

³³ Prim. Halpern, Anton Haus; Sondhaus, *The Naval Policy*.

³⁴ *Slovenec*, 12. 2. 1912.

³⁵ Piplovič, *Nadvojvoda*, str. 216.

³⁶ Radišič, *Brioni*, str. 32.

³⁷ Podrobno o tem Kupelwieser, *Iz sjećanja starog Austrijanca; Waldhuber in Kruse, Aristokratischer Chic; Zuffar, Otok Brijuni*, str. 30–33.

³⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 6. 3. in 24. 7. 1910; 30. 4. 1911. Prim. Jedlovčnik in Maček, *Celjski 87. pehotni polk*, str. 13–14.

³⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 28. 5. 1911.

⁴⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 17. 4. 1910; 30. 4. in 14. 5. 1911.

⁴¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 4. 6. 1911.

dnicah, kako krmi živali.⁴² Včasih je prišel skupaj z njo na obisk tudi njen sin, nadvojvoda Karel Franc Jožef, bodoči cesar, ki je bil v nasledstveni liniji za prestol takoj za Francem Ferdinandom.⁴³ Marija Jožefa je svoje rojstne dneve večkrat praznovala kar na Brionih.⁴⁴ Med enim od svojih obiskov v začetku junija 1911 pa je Karel Franc Jožef tamkajšnjemu frizerju Johannu Sarosyju podelil naziv »komornega frizerja«.⁴⁵

Na Brione so sicer prihajali tudi najtesnejši sodelavci Franca Ferdinanda, kot sta bila načelnika njegove vojaške pisarne Alexander Brosch von Aarenau in Carl Bardolff.⁴⁶ Med obiskovalci iz sveta visoke politike velja omeniti tudi zunanjega ministra Aloya Lexo von Aehrenthala in tržaškega cesarskega namestnika Conrada princa Hohenloheja.⁴⁷ Šestnajstega marca 1912 je Franc Ferdinand v avdienco sprejel tudi Oskarja Potioreka, deželnega šefa Bosne in Hercegovine.⁴⁸ Dobri dve leti kasneje je prav slednji moral skrbeti za varnost nadvojvode ob obisku Sarajeva, a kot se je izkazalo, tej nalogi očitno ni bil dorasel.⁴⁹ Konec poletja 1911 je Brione obiskal črnogorski kralj Nikola I. Petrović. Med opazovalci so veliko pozornosti vzbudili zlasti do zob oboroženi pripadniki kraljeve telesne garde v narodnih nošah.⁵⁰

Z Brionov se je Franc Ferdinand rad zapeljal v Pulj, kjer je bilo poveljstvo avstro-

-ogrskе vojne mornarice, in se pogovarjal s tamkajšnjimi častniki.⁵¹ S svojo jahto *Lacroma* je večkrat obiskoval okoliške kraje, včasih je zaplul tudi v Dalmacijo.⁵² Na Brionih je njegova žena Zofija 1. marca 1910 praznovala svoj 42. rojstni dan.⁵³ Tisto pomlad sta ostala na Brionih kar devet tednov.⁵⁴ Dober mesec manj je trajal njun obisk naslednje leto, ko je bil prestolonaslednikov prihod 4. marca seveda prva novica v otoškem glasilu, na naslovnici pa je bila objavljena celo posebna pozdravna pesem v njegovo čast izpod peresa dunajskega literata Wolfganga Madjere.⁵⁵ Ob slovesu se je ob odhajajoči ladji zbrala množica uradnikov in gostov, ki so prestolonaslednika pospremili z ovacijami.⁵⁶ Tudi naslednje leto je Franc Ferdinand izbral za prihod na Brione isti datum – 4. marec.⁵⁷

Prihod Franca Ferdinanda na Brione 4. marca 1911, salutira mu Jurij Turk (Arhiv družine Turk Celje)

⁴² *Brioni Insel-Zeitung*, 1. 5. in 5. 6. 1910; 24. 2. 1912.

⁴³ *Brioni Insel-Zeitung*, 22. 5. in 29. 5. 1910; 7. 5., 14. 5. in 11. 6. 1911.

⁴⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 4. 6. 1911.

⁴⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 11. 6. 1911.

⁴⁶ *Prim. Rahten, Prestolonaslednikova smrt*, str. 39 in 51.

⁴⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 15. 5. in 22. 5. 1910; 23. 4. 1911; 26. 5. 1912.

⁴⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 24. 3. 1912.

⁴⁹ Potiorek je sicer že prej rad zahajal na Brione. *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 8. 1910.

⁵⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 17. 9. in 24. 9. 1911; 3. 12. 1911; 27. 10. 1912.

⁵¹ V puljskem okraju je po zadnjem ljudskem štetju pred razpadom habsburške monarhije živelo največ Italijanov, in sicer 20.108. »Srbo-Hrvatov« so našteali 13.697, Nemcev pa 3948. Slovencev je bilo 1779 in so bili po številu četrtri po vrsti. V omenjeni statistiki niso bile vštete vojaške osebe. *Brioni Insel-Zeitung*, 9. 7. 1911.

⁵² *Brioni Insel-Zeitung*, 3. 4. 1910; 19. 3. 1911; 10. 3. 1912.

⁵³ *Brioni Insel-Zeitung*, 6. 3. 1910.

⁵⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 24. 4. 1910.

⁵⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 5. 3. 1911.

⁵⁶ *Brioni Insel-Zeitung*, 9. 4. 1911.

⁵⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 2. 3., 10. 3. in 17. 3. 1912.

Spričo nadvojvodove pogoste navzočnosti so Brioni postali tudi prizorišče diplomatskih pogoovorov. Najprestižnejši je bil nedvomno obisk nemškega cesarja Viljema II., ki je tam Franca Ferdinanda obiskal 26. marca 1912. Zraven je pripeljal sina Augusta Wilhelma in njegovo soprogo Alexandro Viktorio, ki je pripadala dinastiji Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg. Zofiji Hohenberški je družbo delala tudi cesarjeva hči, pruska princesa Viktorija Luise. Nadvojvoda je cesarja pričakal v nemški admiralski uniformi. Brione sta si ogledala med vožnjo z avtomobili, pri čemer se je cesar kot navdušenec nad arheologijo zanimal zlasti za izkopanine iz rimskih časov.⁵⁸ Visoke goste je sicer pozdravil tudi Carl Hagenbeck, znani nemški trgovec z divjimi živalmi, ki je z njimi oskrboval številne živalske vrtove po Evropi, manjšega pa je uredil tudi na Brionih.⁵⁹ Viljem II. je še isti dan na krovu ladje *Hohenzollern* odplul na Krf. Franc Ferdinand je želel takratni obisk Brionov podaljšati čez velikonočne praznike, a se je moral zaradi »nejasnih notranjepolitičnih razmer« predčasno posloviti. Na predvečer odhoda so mu prebivalci Fažane pripravili posebno slovesnost, za katero jih je Franc Ferdinand nagradil s 100 kronami.⁶⁰

Seveda na Brionih ni manjkalo popularnih literatov, med katerimi velja omeniti zlasti Thomasa Manna in Arthurja Schnitzlerja.⁶¹ Tudi igralski svet je bil dostojno zastopan, velja izpostaviti predvsem slavno igralko dunajskega Burgtheatra Else Wohlgemuth in njene stanovske kolege Rudolfa Tyrolta, Ernsta Hartmanna in Carla von Zesko.⁶² Prihajali pa so tudi glasbeniki, med brionskimi gosti najdemo med drugim češkega skladatelja Oskarja Nedbala in dunajskega libretista Lea Steina, ki sta opereto *Poljska kri* končala prav na Brionih.⁶³

Na povečan obisk so nedvomno vplivale tudi dobre ladijske in železniške povezave. Tako je od 1. februarja 1910 vozil z Dunaja vlak, ki je imel od Divače neposredno povezavo s Puljem. Z Duna-

ja je krenil zvečer ob 19:20 in je prispel v Pulj ob pol desetih zjutraj, od tam pa je potnik nato plul do Brionov s parnikom.⁶⁴ Zaradi velikega povpraševanja je uprava na Brionih pozivala goste, da si morajo rezervirati spalne vagone že več dni vnaprej.⁶⁵ Približno polovica gostov je prihajala z Dunaja, desetina iz Gradca, ostali pa iz drugih krajev Cislitvanije in iz tujine. Iz Translitvanije jih ni bilo niti en odstotek.⁶⁶ Na Brionih je bilo mo- goče srečati tudi goste iz slovenskih mest, zlasti iz Ljubljane in Maribora, vendar večinoma ni šlo za politike. Iz mesta ob Dravi si je tako na Brionih privoščil oddih znani podjetnik Gustav Scherbaum z družino.⁶⁷ Iz ljubljanske rodbine gradbenih podjetnikov švedskega rodu Tönnies se je na seznamu znašla Fridericke.⁶⁸ Za veliko oboževalko Brionov je veljala tudi v Gorici živeča pisateljica Marie pl. Egger-Schmitzhausen, ki je ustvarjala pod psevdonomom Paul Maria Lacroma.⁶⁹ Ena redkih izjem iz slovenskih političnih vrst, ki je bil gost na Brionih, je bil Fran pl. Šuklje, predzadnji kranjski deželni glavar.⁷⁰ Na podlagi objavljenih seznamov v otoškem glasilu lahko ugotovimo, da so gostje prihajali celo iz Glasgowa, Southamptona, Odeše, Bakuja in Hong Konga. V začetku septembra 1911 je veliko pozornosti vzbudil obisk japonskih mornariških častnikov na Brionih.⁷¹

Nič čudnega, da si je tudi prestolonaslednik za- želel, da bi tam imel lastno vilo. Sicer je ob obiskih stanoval v *Hotelu Carmen*, ki so ga za bivanje njegove družine ustrezno preuredili. Tako so pomladi 1911 zanj in njegovo spremstvo rezervirali kar 42 sob.⁷² Da naj bi si nadvojvoda želel na Brionih ustvariti lastno bivališče, je v začetku marca 1912 poročal tudi *Brioni Insel-Zeitung*.⁷³ Za izdelavo načrtov za izgradnjo vile naj bi najel slovenskega arhitekta Maksa Fabianija. Po Kupelwieserjevem pričevanju sta bila Franc Ferdinand in Zofija že ob prvem obisku Brionov zelo navdušena. Do te

⁵⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 31. 3. in 7. 4. 1912.

⁵⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 5. 1911 in 20. 4. 1912. Več o tem Waldhuber in Kruse, *Aristokratischer Chic*, str. 41–44.

⁶⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 4. 1912.

⁶¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 5. in 21. 5. 1911; 14. 5. in 7. 7. 1912.

⁶² *Brioni Insel-Zeitung*, 19. 3. in 23. 4. 1911; 10. 3. 1912; 17. 8. 1913.

⁶³ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 7. 1912 in 1. 11. 1913.

⁶⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 13. 2. 1910.

⁶⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 5. 5. 1912.

⁶⁶ *Brioni Insel-Zeitung*, 31. 7. 1910.

⁶⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 21. 5., 4. 6., 11. 6. in 2. 7. 1911.

⁶⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 5. 1912.

⁶⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 8. 5. 1910; 2. 4., 13. 8., 20. 8. in 27. 8. 1911; 8. 6. 1913.

⁷⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 26. 2. 1911.

⁷¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 10. 9. in 17. 9. 1911.

⁷² *Brioni Insel-Zeitung*, 19. 2. 1911.

⁷³ *Brioni Insel-Zeitung*, 2. 3. 1912.

mere, da sta že takrat razmišljala celo o nakupu zemljišča. Kupelwieser sicer nad njuno namero ni bil navdušen, a jima je bil pripravljen priti naproti s predlogom, da jima brezplačno ponudi primerno zemljišče za izgradnjo vile, ki pa naj bi po dvajsetih letih prešla v lastništvo Kupelwieserjeve družine. V imenu nadvojvode je vodil pogajanja Brosch. Vendar ta niso bila uspešna, zato so se odnosi med prestolonaslednikom in Kupelwieserjem ohladili. Slednji se je celo zbal, da naj bi prišlo pod pretvezo italijanske nevarnosti do nacionalizacije otočja. Po navedbah Fabianijevega biografa Marca Pozzetta si je menda Franc Ferdinand res prilastil zahodni del Brionov, vendar o tem doslej še ni bila najdena nobena dokumentacija. Kaže pa, da so se Fabianijevi načrti prestolonaslednikove vile vendarle uresničili. Bili naj bi namreč osnova za leta 1957 zgrajeno *Vilo Brionko*, enega od treh predsedniških reprezentativnih objektov za Tita in njegove goste.⁷⁴ Zasnoval pa jo je v Kotorju rojeni Plečnikov učenec Vinko Glanz, sicer znan tudi kot arhitekt stavbe Ljudske skupščine Slovenije.⁷⁵

Nadvojvodova srečanja z družino Turkovih

Slovensko časopisje je redno spremljalo prestolonaslednikove obiske na Brionih in v primorskih krajih.⁷⁶ Občasno je objavilo tudi kakšno anekdoto, kot je bila tista o pastirju iz Vrsarja, od katerega je nadvojvoda odkupil jagnje za svojega sina.⁷⁷ Po spletu zgodovinskih naključij je to jagnje pristalo v rokah otrok finančnega stražnika na Brionih Jurija Turka, ki je imel v času nadvojvodovih obiskov naziv višjega respicienta oz. nadpreglednika.⁷⁸ V njegovi družinski zapuščini se je namreč ohranila celo fotografija Turkovih otrok z ovco. Ko je namreč nadvojvoda odhajal z Brionov, so jagnje pustili v varstvu pri otrocih finančnega stražnika.

⁷⁴ Casapicola, *Priestolonasljednik*, str. 231–232. Poleg Vile Brionke sta bili to še Bela vila in Jadranka. Radišić, *Brioni*, str. 34.

⁷⁵ Pozzetto, *Max Fabiani*, str. 35.

⁷⁶ *Slovenski narod*, 1. 4. 1908 in 6. 3. 1911.

⁷⁷ *Slovenec*, 2. 5. 1912.

⁷⁸ Dosedanje poizvedbe o poklicni poti Jurija Turka v dunajskih arhivih niso bile uspešne. Prim. OAA, dopis Romana Hansa Grögerja avtorju, 17. 11. 2023. O organiziranosti in delovanju avstrijske finančne straže podrobno Hradsky, *Geschichte*; Krenn in Hirsch, *Zoll*; Čelik, *Cesarsko-kraljeva finančna straža*.

To je samo ena od anekdot, ki jo je mogoče rekonstruirati na podlagi družinske zapuščine v Celju.⁷⁹

Jurij Turk se je rodil v Metuljah na Blokah 24. aprila 1866, le tri mesece pred znamenito Tegetthofovo zmago nad italijansko floto pri Visu. Družina je bila revna, zato je odrasčal v težkih razmerah.⁸⁰ Izučil se je za čevljarja, imel pa je srečo, da je postal uslužbenec cesarsko-kraljeve straže. Služboval je na Krku, Cresu, nato pa je bil napoten na Brione. Na Cresu je spoznal Julijano Vodenik, ki je bila doma iz Dobrneža pri Slovenskih Konjicah, kjer se je pri rodbini Windischgrätz izučila za kuharico. 24. novembra 1902 sta se poročila, v zakonu pa so jima rodili trije otroci: Jožef, Bogomir in Ana.⁸¹

V navzočnosti visokih gostov na Brionih je mati Julijana skrbela, da so bili Turkovi otroci vedno snažno oblečeni in dobro vzgojeni. Ana je tako imela po lastnem pričevanju vsak dan svež bel predpasnik. Če se je slučajno umazala, se je zjokala in se opravičila mami. Veliko časa je preživela v igri s Kupelwieserjevimi vnukinjami, zlasti z najmlajšo Annerli, ki je bila njena vrstnica. Ana je postala vsakodnevna gostja v »kastelu«, kjer je živel družina lastnika otoka. Vsak dan je takoj po šoli odšla k njim na obisk, gospa Kupelwieser pa se je celo oklicala za njeno »krstno botro«. Ana je bila seveda srečna, saj je imela Annerli polno lepih in dragih igrač. O tem je v starih letih rada pripo-

⁷⁹ ADT, *Spominski zapisi Nete Timer*. Kjer ni navedeno izrecno drugače, v nadaljevanju povzemam biografske podatke o družini Turk po citiranih zapisih, kot si jih je zabeležila Neta Timer po pripovedovanju njene matere Ane.

⁸⁰ V spominskih zapisih Timerjeve najdemo naslednji opis Jurijeve mladosti: »Kot malega fantiča je spremljal mraz bloške planote. Bil je pomanjkljivo oblečen in obut. Hrana je bila skromna. Kruha skoraj niso poznali. Kot odrasel je izjavil: 'Kruh smo jedli dvakrat v letu in sicer takrat, ko Bog ni videl: o božiču, ko se je rodil in o veliki noči, ko je umrl.' Za 'šolsko malico' mu je mati nasula v žep fižol ali bob. Izučil se je pri čevljarju v okolici domačega kraja. Vajensko dobo je opravljal ob leščerbi, zadolžen je bil, da je bilo v prostoru dovolj svetlo za delo in da leščerba ni ugasnila. Pri delu je bil večkrat tako utrujen, da je na čevlarskem stolčku zadremal in mojster ga je zbudil z uporabo šila – zbedel ga je v zadnjo plat.«

⁸¹ Jožef, ki se je učil za mehanika, se je rodil 19. novembra 1903, umrl pa je 20. septembra 1985. Njegov mlajši brat, 8. februarja 1905 rojeni Bogomir, je bil sođnik v Gornjem gradu, umrl pa je 22. junija 1942. Ana se je rodila na Brionih 8. junija 1908, umrla pa je 4. novembra 1998. Bila je gospodinja in mati petih otrok.

Slovenski finančni stražnik na Brionih: Jurij Turk z otroci Ano, Bogomirjem in Jožefom (Arhiv družine Turk Celje)

vedovala svojim otrokom. Včasih so od nje slišali tudi zgodbe o gostih, ki so počitnikovali na Brionih. Povedala je, da se je igrala z otroci španskega kralja Alfonza XIII., bila pa je v tudi v družbi otrok Franca Ferdinanda. Aninega očeta so sicer visoki gostje na otoku lahko spoznali že ob prihodu. Kot pričajo ohranjene fotografije ob prihodu prestolonaslednika na Brione 4. marca 1911, je bil med tistimi, ki so mu salutirali – tudi Jurij Turk.⁸² In ko je, denimo, 23. januarja 1912 prispela na Brione nadvojvodinja Marija Jožefa, jo je na pomolu pričakal tudi Turk, fotografija pa je izšla v otoškem glasilu.⁸³

Slovenska javnost je za zgodbo o družini slovenskega finančnega stražnika izvedela dva tedna po sedemdeseti obletnici sarajevskega atentata. *Nedeljski dnevnik* je namreč objavil intervju Turkove hčere Ane, v katerem je opisala svoja otroška leta. Poudarila je, da je Franc Ferdinand Brione pogosto obiskoval, spomnila se je, da je otrokom dajal dari-

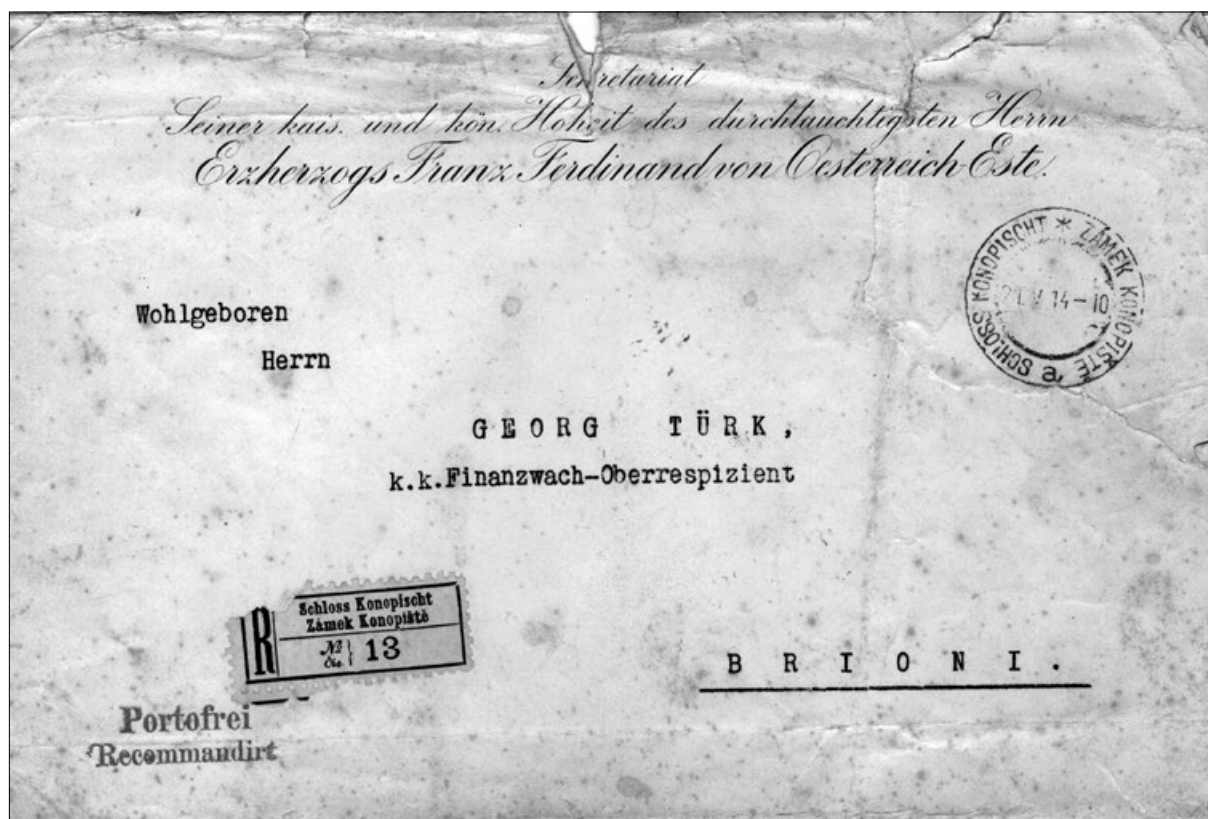
la.⁸⁴ O tem je pisal že v začetku aprila 1911 tudi *Neues Wiener Journal*, ko je poročal o nadvojvodovem življenju na Brionih. Pisec članka je pri tem omenil tudi prijazne geste Franca Ferdinanda, ki je Turkova mala sinova Bogomira in Jožefa vedno nagovoril in jima podarjal sladkarije ali srebrnike.⁸⁵ Še bolj pa se je o tem razpisala *Österreichische Volkszeitung*, ki je neposredno po sarajevskem atentatu enega od prispevkov nasloвила kar *Nadvojvoda in preglednik finančne straže*. Opisana so bila srečanja Franca Ferdinanda s Turkovimi otroci, med drugim tudi njegova reakcija ob svečanem spuščanju cesarske zastave na pomolu. Ker sta fanta pomagala pri zlaganju zastave, je ganjeni prestolonaslednik pristopil k njima in jima podaril petkronska kovanca. Turkovi otroci so prejeli tudi darila od nadvojvodih sinov Ernsta in Maxa, kar je bilo v omenjenem prispevku tudi zabeleženo. Avtorjevo pozornost pa je pritegnila zlasti epizoda, ko je nadvojvoda povprašal stražnikove otroke, kaj želijo početi, ko

⁸² *Brioni Insel-Zeitung*, 12. 3. 1911.

⁸³ *Brioni Insel-Zeitung*, 3. 2. in 10. 2. 1911.

⁸⁴ *Nedeljski dnevnik*, 15. 7. 1984.

⁸⁵ *Neues Wiener Journal*, 6. 4. 1911.

Kuverta dopisa iz leta 1914, namenjenega Juriju Turku iz tajništva nadvojvode Franca Ferdinanda (Arhiv družine Turk Celje)

bodo odrasli. Zelo zadovoljen je bil, ko mu je Jožef zaupal, da želi postati vojak. Bogomirjev odgovor, da bi rad postal duhovnik, je komentiral z besedami: »To tudi ni slabo.« V smeh pa ga je spravila izjava male Ane, ki mu je povedala, da bi bila rada kuharica. Seveda je na koncu pogovora spet vse obdaril s kovanci.⁸⁶ Opisana srečanja je nekoliko kasneje povzel tudi *Wiener Tagblatt*.⁸⁷

Darila članom družine slovenskega finančnega stražnika niso prihajala samo od prestolonaslednika, ampak tudi od njegove soproge. O tem priča pismo vzgojiteljice njunih otrok Caroline Nowotny, ki je pred božičnimi prazniki leta 1912 obvestila Julijano Turk, da jima je po naročilu vojvodinje Hohenberške dala poslati darila, ki naj bi si jih otroci želeli: za deklico klavir, za fanta pa piščalki.⁸⁸ Uslug nadvojvodovih uslužbencev pa niso bili deležni

samo otroci, ampak tudi sam finančni stražnik.⁸⁹ Da je bila njegova družina dobro zapisana tudi v očeh nadvojvodovih otrok, pa kaže zahvalno pismo, ki ga je Sophie po smrti svojih staršev v Sarajevu lastnoročno napisala družini Turk z gradu Chlumetz (danes je to Chlum u Třeboně), ki je bil druga češka rezidenca prestolonaslednika in od koder je slednji tudi začel svojo usodno pot v Sarajevo. V pismu se je deklica, ki je prav tisti mesec dopolnila šele trinajst let, v svojem in v imenu bratov zahvalila za poslano sožalje.⁹⁰ Turkovi so po pošti dobili tudi knjižico z molitvijo v spomin na umorjeni par.⁹¹

⁸⁶ *Österreichische Volkszeitung*, 30. 6. 1914.

⁸⁷ *Wiener Tagblatt*, 7. 7. 1914.

⁸⁸ ADT, pismo Caroline Nowotny Julijani Turk, 17. 12. 1912.

⁸⁹ To je možno sklepati na podlagi dopisa nadvojvodovega sekretariata na gradu Konopišče, da bodo na ministrstvu za uk in bogočastje ugodno rešili neko prošnjo njegove sestre. ADT, dopis nadvojvodovega sekretariata Juriju Turku, 21. 5. 1914.

⁹⁰ ADT, pismo Sophie Hohenberške družini Turk, brez datuma.

⁹¹ ADT, knjižica s spominsko molitvijo je bila Turkovim poslana z gradu Chlumetz 21. avgusta 1914.

Epilog

Prvo svetovno vojno je Jurij Turk preživel v službi na Brionih, mlajši sin je takrat obiskoval škofjsko gimnazijo v Ljubljani, ženo in hčer je zaradi varnosti preselil k svoji sestri v Sodražico. Tam je tudi obiskovala drugi in tretji razred ljudske šole, v zadnjem šolskem letu pred koncem prve svetovne vojne pa je na Brionih opravila četrti razred. Sledil je razpad habsburške monarhije, Turk pa je na Brionih še naprej vztrajal. Italijanska oblast je sicer Ani ostala v najslabšem spominu. Kot je izjavila v pozni starosti, je italijansko šolo na Brionih »veliko špricala«. Za razliko od medkulturne tolerance, ki je vladala na otočju v imperialni dobi, se je sedaj morala soočiti z nacionalistično nestrpnostjo: »Ni smo smeli govoriti hrvaško, kaj šele slovensko!«⁹²

Očitno je Turkova družina ostala zanimiva za medije tudi po prevratu, o čemer priča poročanje *Il popolo di Trieste* z začetka februarja 1921. Tržaški dnevnik je namreč ogorčeno poročal, da si je Ana, ki je takrat še obiskovala šolo na Brionih, drznila prirediti znamenito iredentistično pesem *La campana di San Giusto* Giovannija Drovettija. Znameniti refren *O Italia, o Italia del mio cuore, tu ci vieni a liberar* je namreč pela v provokativni varianti – *O Lubiana, o Lubiana del mio cuore, tu ci vieni a liberar*.⁹³ Nadobudna Ana je na ta način namreč izzivalno odgovorila na petje neke Italijanke. A že poldrugi teden kasneje je lahko *Il popolo di Trieste* zadovoljno poročal, da je bil Turk premeščen na Krk. »Jugo-avstrijskega« finančnega stražnika je označil za »najdražjega prijatelja pokojnega Franca Ferdinanda«.⁹⁴

Po preselitvi v Jugoslavijo se je Turkova pot finančnega stražnika kmalu končala, in sicer v Petrinji ob Kolpi leta 1922. Upokojen je bil po dobrih triinštiridesetih letih službe. Naslednje leto se je družina preselila v Celje in se tam tudi ustalila. Ana – slovenska hči Brionov – je dovoljenje, da lahko obiše svoj rojstni kraj, dobila šele štiri leta po Titovi smrti.

⁹² *Nedeljski dnevnik*, 15. 7. 1984.

⁹³ *Il popolo di Trieste*, 8. 2. 1921.

⁹⁴ *Il popolo di Trieste*, 18. 2. 1921.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv družine Turk, Celje

Družinske fotografije in korespondenca.
Spominski zapisi Nete Timer.

Osebni arhiv avtorja

Korespondenca z Romanom Hansom Grögerjem, Rudolfom Krtino in Neto Timer.
Zapiski s predavanja Borisa Podrecce, *Lebenskunst und Baukultur an der Adria*, Wien Museum, 20. 2. 2014.

Časopisni viri

Brioni Insel-Zeitung, 13. 2., 27. 2., 6. 3., 3. 4., 5. 3., 17. 4., 24. 4., 1. 5., 15. 5., 22. 5., 29. 5., 5. 6., 10. 7., 24. 7., 31. 7., 14. 8. 1910; 19. 2., 26. 2., 19. 3., 2. 4., 9. 4., 23. 4., 30. 4., 7. 5., 14. 5., 21. 5., 4. 6., 11. 6., 18. 6., 25. 6., 2. 7., 9. 7., 13. 8., 20. 8., 27. 8., 10. 9., 17. 9., 24. 9. in 3. 12. 1911; 3. 2., 10. 2., 24. 2., 2. 3., 10. 3., 17. 3., 24. 3., 31. 3., 7. 4., 5. 5., 14. 5., 26. 5., 7. 7. in 27. 10. 1912; 20. 4., 8. 6., 17. 8. in 1. 11. 1913.
Il popolo di Trieste, 8. 2. 1921.
Nedeljski dnevnik, 15. 7. 1984.
Neues Wiener Journal, 6. 4. 1911.
Österreichische Volkszeitung, 30. 6. 1914.
Slovenski narod, 1. 4. 1908 in 6. 3. 1911.
Slovenec, 12. 2., 22. 3., 23. 3., 27. 3. in 2. 5. 1912.
Soča, 3. 10. 1908 in 24. 8. 1911.
Wiener Tagblatt, 7. 7. 1914.

Literatura

Aichelburg, Wladimir: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este und Artstetten*. Wien: Verlagsbüro Mag. Johann Lehner, 2000.
Bled, Jean Paul: *Franz Ferdinand. Der eigensinnige Thronfolger*. Wien: Böhlau, 2013.
Brückler, Theodor: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger. Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2009).

- Casapicola, Christine:** Prijestolonaslednjik Franjo Ferdinand i Brijuni – kratka kronika i nove spoznaje?. *Paul Kupelwieser na Brijunima. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice smrti Paula Kupelwiesera (1843.–1919.)* (ur. Brigitta Mader in Bruno Dobrić). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2022, str. 227–234.
- Cvirn, Janez:** Obesiti za pete in scvreti nad ognjem. Slovenci in Habsburška monarhija. *Zgodovina za vse* 2, 1995, št. 2, 9–15.
- Čelik, Pavel:** *Cesarsko-kraljeva finančna straža na Slovenskem (1843–1918)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2015.
- Gross, Mirjana:** *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906–1907*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1960.
- Halpern, Paul G.:** *Anton Haus. Österreich-Ungarns Großadmiral*. Graz – Wien – Köln: Styria, 1998.
- Hradsky, Eduard:** *Geschichte der österreichischen K. K. Finanzwache 1526–1916*. Prerau: samozaložba, 1918.
- Hrausky, Andrej, Koželj, Janez in Kambič, Miran:** *Maks Fabiani. Dunaj, Ljubljana, Trst*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2010.
- Jedlovčnik, Janja in Maček, Srečko:** *Celjski 87. pehotni polk: ob 100-letnici bojev za Škabrijel v 11. soški bitki*. Celje: Osrednja knjižnica, 2018.
- Klemenčič, Ivanka:** *Zločin v Sarajevu. Tragična smrt Fran Ferdinanda in njegove soproge vojvodinje Hohenberg*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1914.
- Krenn, Walter in Hirsch, Heinz:** *Zoll im Wandel der Zeit*. Wien: Krenn Verlag, 2004.
- Kupelwieser, Paul:** *Iz sjećanja starog Austrijanca*. Pula: Amforapress, 2006.
- Mader, Brigitta:** *Sfinga z Belvederja in spomeniško varstvo v Istri/Die Sphinx vom Belvedere und die Denkmalpflege in Istrien*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstvenoraziskovalno središče, Pokrajinski muzej, 2010.
- Marinac, Bogdana:** *Čez morje na nepoznani Daljni vzhod. Potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrške vojne mornarice v Vzhodno Azijo*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2017.
- Piplović, Stanko:** Nadvojvoda Franz Ferdinand u Dalmaciji i Istri. *Godišnjak njemačke zajednice – DG [Osijek] Jahrbuch* 24, 2017, str. 203–230.
- Pozzetto, Marco:** *Max Fabiani*. Trieste: MGS Press, 1998.
- Radišić, Franjo:** *Brioni*. Zagreb: NIRO Privredni vjesnik, 1985.
- Rahten, Andrej:** *Ivan Šusteršič. Der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Rahten, Andrej:** *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- Von Reden, Alexander Sixtus:** *Hoffnung aus der Vergangenheit. Die Wiederentdeckung Österreichs in Norditalien*. Graz: Styria, 1982.
- Schicklgruber, Christian (ur.):** *Franz is here! Franz Ferdinands Reise um die Erde*. Wien: Weltmuseum, 2014.
- Sokol, Hans Hugo:** *Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Die k. k. österreichische Kriegsmarine*. Wien – München: Amalthea, 2002.
- Sondhaus, Lawrence:** *The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918. Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. West Lafayette: Purdue Univ. Press, 1999.
- Trost, Ernst:** *Das blieb vom Doppeladler. Auf den Spuren der versunkenen Donaumonarchie*. Wien – München: Verlag Fritz Molden, 1966.
- Waldhuber, Heinz in Kruse, Katrin:** *Aristokratischer Chic auf der Insel Brioni 1893–1919*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau 2006.
- Zuffar, Robert:** *Otok Brijuni. Sjećanja*. (ur. Mira Pavletić in Gordana Božić-Goldstein). Pula: Javna ustanova »Nacionalni park Brijuni«, 2017.

Zusammenfassung

DER HABSBURGISCHE THRONFOLGER AUF BRIONI

Aus dem Cillier Nachlass eines slowenischen Finanzwächters

Die Geschichte des touristisch sehr beanspruchten Nationalparks Brioni verbinden wir üblicherweise mit der Erinnerung an die Aufenthalte von Josip Broz Tito und glamouröse Besuche von verschiedenen Staatsmännern aus der blockfreien Welt sowie Stars aus Hollywood. Im dortigen Museum ist die Mehrheit des Ausstellungsraums auch heute noch Titos „Friedenswegen“ gewidmet und nur wenige verirren sich in jenen Teil, der die imperiale Zeit der Inselgruppe behandelt. Diese ist unter Kennern meist nach dem berühmten Industriellen Paul Kupelwieser benannt, der als Gründervater der modernen Brioni gilt. Mit Hilfe des slowenischen Forstbeamten Alojz Čufar gelang es ihm, die bereits in der Antike bekannte Inselgruppe, die durch die neuzeitlichen Jahrhunderte vom Dickicht überwachsen wurde und wo Gelsen unerbittlich Malaria verbreiteten, in ein Urlaubsressort zu verwandeln, das bald berühmt und international bekannt war. Von den heilsamen Wohltaten der Insel konnte sich auch der habsburgische Thronfolger Franz Ferdinand überzeugen, da ihm als Tuberkulosekranken das dortige Klima sehr zusagte. Über den aristokratischen Glanz der Brioni vor dem Ersten Weltkrieg wurden schon mehrere Abhandlungen verfasst, wenig ist aber über das Leben der Beamten bekannt, die damals für das Funktionieren der Inselinfrastruktur und die Einhaltung staatlicher Vorschriften sorgten. Neben dem bereits genannten Čufar ist in diesem Kontext unter den Slowenen insbesondere der slowenische Finanzgendarmer Jurij Turk zu erwähnen. Dank seiner Tochter Ana und seiner Enkelin Neta blieb über diese slowenische Familie auf Brioni ein interessanter Nachlass erhalten, auf dem der überwiegende Teil der vorliegenden Abhandlung beruht. Einleitend wird das größte Augenmerk auf die Besuche Franz Ferdinands an der Adria gelegt, die insbesondere im Kontext seiner Bemühungen um Stärkung der Seemacht der Habsburgermonarchie zu betrachten sind. Unter der Schirmherrschaft des Erzherzogs, der von Kaiser Franz Joseph im

Jahr 1902 zum Admiral ernannt wurde, begann die Monarchie nämlich ihren Flottenausbau zu beschleunigen. Brioni wurden ein beliebtes Ausflugsziel für die Vertreter der gesellschaftlichen Elite aus dem gesamten Staatsgebiet und auch aus dem Ausland. Im letzten Teil des Beitrags werden Anekdoten vorgestellt, die auf Grundlage der Treffen zwischen dem Thronfolger und der Familie des slowenischen Finanzgendarms Jurij Turk entstanden. In den Augen der Familienmitglieder galt Franz Ferdinand als wohlwollender, wenn auch strenger Aristokrat. Die Gewohnheit des Thronfolgers, dass er die Kinder gerne beschenkte, wurde zu seinem Markenzeichen, das auch seine allgemeine Hinwendung zu Familienwerten bestätigte. Die imperiale Epoche der Brioni prägte sich der Familie Turk so als schönster Teil der Familiengeschichte ein, der durch den Tod des Thronfolgers und den Zerfall der Habsburgermonarchie tragisch unterbrochen wurde.

Schlagwörter: Brioni, Habsburgermonarchie, Tourismus, Franz Ferdinand, Jurij Turk